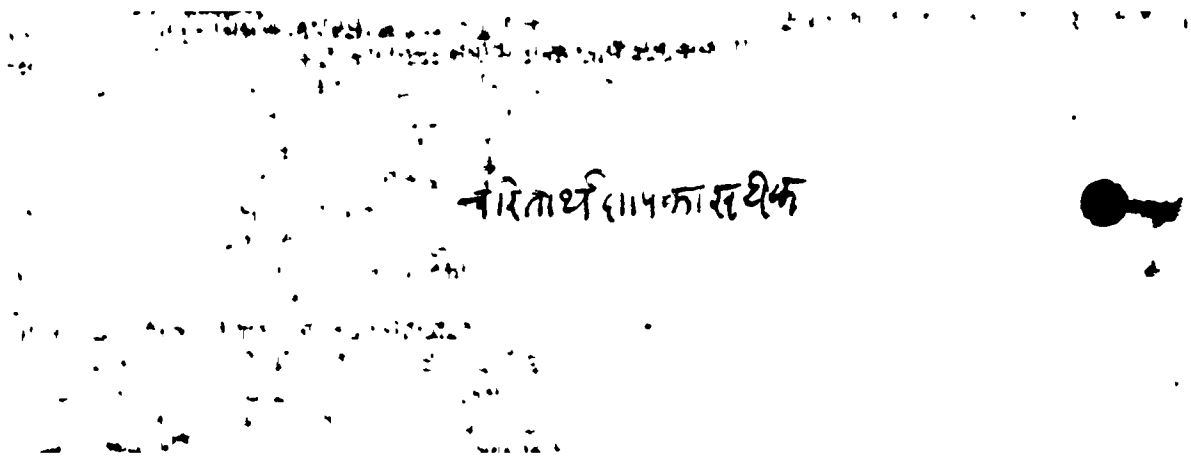

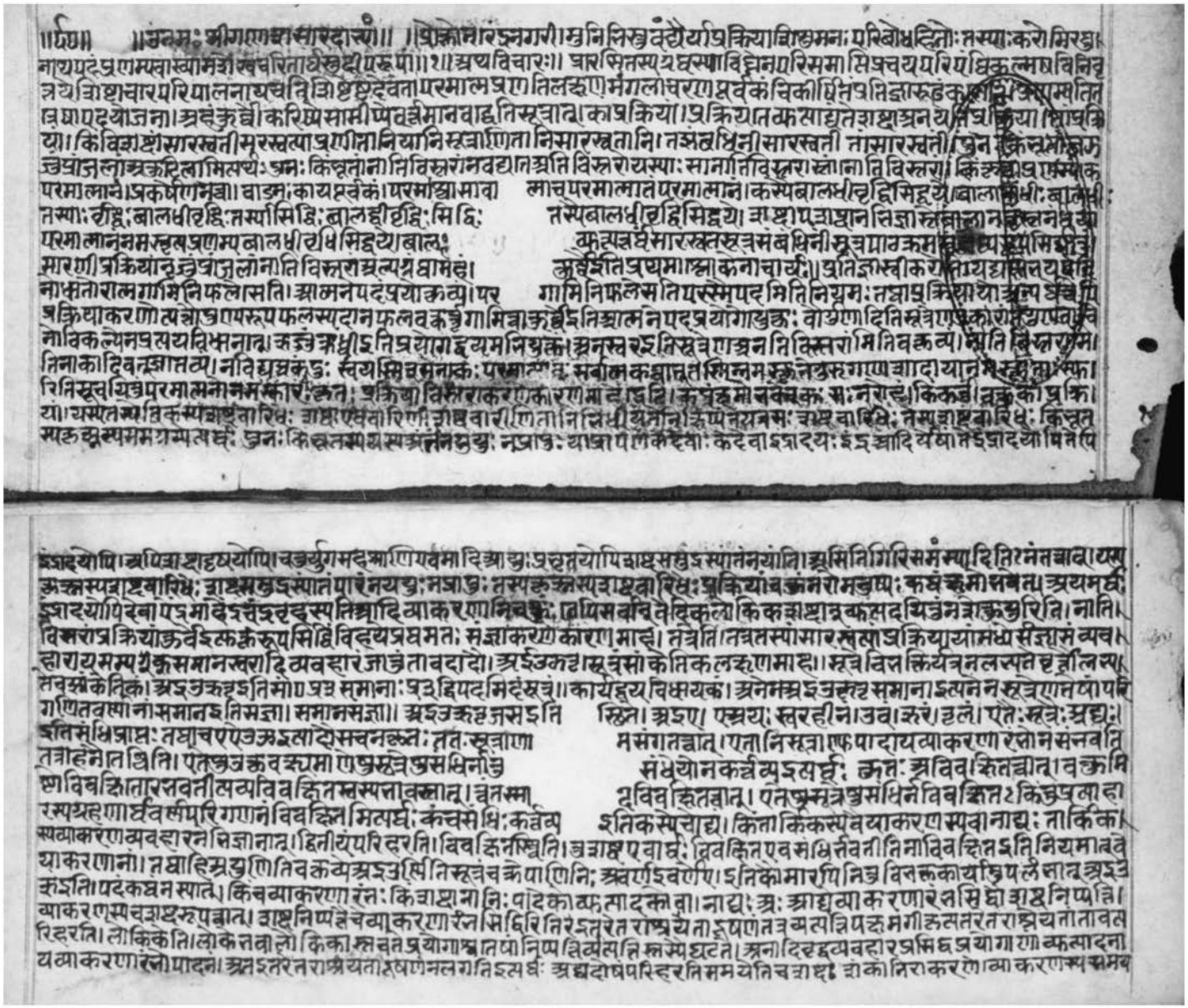

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

याकृत्यानंतरं स्वरसंधिरुपदिश्यते तेन। इसांसर्वर्ण्यद्वि१स्वरेस्१वर्णइतिवर्णग्रहणेनसवर्ण्यग्रहणंतत्परकरणंतद्याकारग्रहणंचनाव
न्मात्रग्रहणार्थमितिमाकान्तः अतएवाकारइत्याकृतन्मात्रंलभ्यते। इमेहेमःदसोहसेतिभ्यनरुकेनमध्यहस्यलोपःस्वरेद्यइतिमूत्रा
त्स्वरादित्यनुवर्तते। नञ्चकघारस्यदकारकरणवत्तिनान्यइतिकृतस्तत्राह। सुवर्णेतिदघकारदकारणाःसवर्णत्वंमवक्ष्यतस्तत्रा
ह। वर्ग्यावर्ग्यइति। एकवर्त्यस्थित्वादित्यर्थः दध्यत्रइत्यत्रानयइतिस्थितमंयोगांतस्यतिसूत्रेणपदांतस्थितत्वेनयकारस्यलोपःप्राप्त
सनज्ञानीयःसंयोगांतस्य॥ लोपइतिसूत्रेस्थानिविकीर्यागविषयंतेनस्वरजसंयोगांतस्ययकारस्यनलोपःअथवाधकारदयोर्यद्या
संख्यावावक्तव्यायथाबामंख्यनबाधः। कारस्यदकारोवाक्त व्यइत्यर्थः स्वरहीनमक्षरंपूरणंसस्वरेणसहसायाज्यं। स्वरहीं
नेनवादध्नानयेहमातःतक्रंनरोचतेमंगलद्रव्यत्वाद्धक दादरणं। प्रथमसाधितेमंगलवाच्यमिश्रितेवत्यर्थः। क्रमे
णदीर्घईकारःस्त्रीप्रत्ययोब्राह्मणगौरीअत्रतिष्ठते। इय स्वरअहइतिविशेषणान्नरेफदकारयोर्व्यक्तिरइति। रा
यंपाद्विःस्वरहीनः। अक्षरानाप्तीलक्षितइतिन्यायात्य घादलइत्यत्रकेदवदन्तालक्ष्यते। तघासूत्रेकेदेऽस्मरणेन
सूत्रंसूत्रेलक्षणीयं। जलञ्चविक्रान्यायमरेफस्योष्मगमनं। गोर्यंत्र। नञ्चवमित्यादिसूत्रेलक्षस्वरपदंनास्तिचलोकघेव्याकि
यते। तत्राह॥ स्वरइति। यइयत्यत्रइतिसूत्रेवर्तमानस्थेतिपदंउवमिसादिसूत्रेऽनुवर्ततइतिज्ञातव्यं। अन्यत्रापीति। यत्रसूत्रंतत्र
सूत्रेसर्वत्रपदांतरस्याऽनुवृत्तिः नचवक्ष्यति किमर्थंतस्मिन्इतिसूत्रेतत्पदलक्षणंयंतत्राऽ॥ ग्रहेति। यात्पदंयत्रापयोगितत
त्रात्मात्मिनलक्ष्यते। कस्मात्। यीघसूयस्त्वनयात्सूयमोनावोवृयस्त्वतदवनयतस्मात्। उसांप्र१वंद्वि१दसेदंसःरुत्वज
ञाःस्वरहीनमध्यत्र। ऊसांप्र१रंद्वि१दसांप्र१लद्वि१एसांष१गवांटेरवर्णागमइतिपदछेदः गवांदेःपरः अत्राऽगमोवक्तव्योऽत्रऽका
देःपरवर्णागमइतिपरस्यवर्णस्यगोशब्दस्यागमनमत्राऽगमनमिति विकल्पेनलोपस्तिद्धः अगागमेअकारलोपोनागोऽत्रऽइ
तिस्थिते। गवादेः उअत्रास्वरहीनः। सवर्णेगवाऽदेःशाष्टोवातायनरुढः गोअत्रऽमेवेतिविग्रहः रूढितोलिंगव्यत्ययः पक्षेगो ३

अक्षमितिस्थिते। वर्णागमेऽसनेनमअकारलोपः गोऽक्षंपक्षे। गोजिनंअजऽइतिस्थिते। गवादेः उअत्रास्वरहीनः। सवर्णेगवाऽदेः
गोरतिः अथपरिमाणेकोशाऽम्बावाचेसमियाऽत्रयोगेनवतितत्राऽदइतिउअत्रगोवृतिः क्रोशाऽम्बंएसांष१लोपदाद्वाएऽत्रऽ
पक्षेत्रयः उअत्रास्त्रअत्रऽआऽइत्यादयःनवतआगताइत्यादौसंधिःकर्तव्यःतत्रदलोपइतीत्रोलोपेशाऽजातेसतिपुनःसंधिर्नसंभवतीतिकिम
र्थंत्रनसंभवति। तत्राह॥ ऊदसीतिऊयोविषयेत्रनःलोपऽजातेपिपुनःसंधिर्नसंभवतीत्यस्यऽइतिऽइतिस्थिते। एऽत्रऽद्वोलोपेऽवादांतेऽत्र
ऽएवाद्देसारवतिपदंतः पः अनघः१दध्यिऽइऽइतिस्थिते। इयंसवर्णेदीर्घऽइकऽइत्यत्रमणिप्रामानुत्रास्ति। वऽइत्यायकेममान्यः। अल्पव्याप्य
कोविशेषः अस्तुतः किंनत्रास्ति सामान्यमिति। वाऽत्रघवाप्रायशोवाऽऽलप्यनपरेणज्ञास्त्रेणपूर्वमेवोक्तेष्टसाधनमिह। उदात्तस्वरणपरेणेति
स्वरंयागेपेक्ष्यातत्तत्रसवर्णइत्यवकर्तव्यं। नञ्चइयमितिदध्यहं अमीष१इसांस१उसांष१हलादेरित्यादिशाष्टानूद्ययत्रटिलाएनू
विवक्षितःसंभिलंत्यते। तऽदाहरणंग्राह्यं॥ शाकानांज्ञानपदानामं ध्रुवरूपः शार्ङ्गधुःऊलान्यटतीतिकुटल्लाम्बरलीत्यादिःहलद
षा। अत्रोत्सरादिदृष्टिः मनसइषा। ऋकारसकारोरुटिः ऋइण त्यत्रमानूद्यवर्तते। उसांस१उसांष१ऊसांस१ऊ
विदाऽ१। ऊविदित्यादिः वाऽत्रमत्वर्णऊवाणिपारमहाऽऽसवः सांष१इसांस१उसांष१हलादेरित्याष्टाध्यायिटिलाएनू
राद्यएःस्वरहीनः। ऊणार्ण्यः ऊणायआसमेतावान्। ऊणमित्यर्थः ओ। तेनआविष्खेमरुतःवीतार्ये१इसांस१तवरुकारइतिस्थितेऽ
अलं। सावर्णेमलंकारस्यहित्वासावःकंकारस्यचहित्वं। तवल्कारः एसांस१एसांस१ऊसांस१ऊसांष१उष्टाद्वावा। अकारउष्टाद्वय
कारेपारमऽत्वाऽपवृत्तिः। समासेसतिपत्वेष्टाद्वाःपरयोर्वाविवाद्यकारस्यलोपोनवति। उअऊ॥ द्विवोष्टः द्विवचनदष्टाद्यस्य। मंत्रसाम्ना
लक्षणासावोऽत्रेऽ। उसोजारः॥ इतिस्वरसंधिः॥ छ॥ ॥अथस्वरसंधिनिरूपणानंतरंप्रक्रांतेयंद्यावृष्टितरूक्षस्योतवत्रः अगाऽएगाअस्यु
स्तीति। अमीइतिइनंतोअमीसंधिप्राप्नोति। आम्यायामिति। नत्वव्ययपदं। अमीसांष३इसांष१इतिपदछेदनईकारान्तोऽदसोमाऽमीसं
धिनषष्ठ्याप्नोति। अमीद्यादिलक्षणाद्विद्यसांष३द्विवेस१ द्वियदमिदंसूत्रे॥ निषधविंध्ययोःकिरंतीवर्ज्ये। किरणीवादिमणीवमणीवादीपवर्तीव
वादीपवतीवशैलसीवारोदसीव। रोदसीद्यावाष्टिवसो। आच्चऽचऽकवा सांष२एकस्वरस्था एकश्चासौस्वरश्चसौपिनियात्पचसंधिनष्ठा२

गौ घ्वद्ध्वनि टेरेरयामणीटाइतिस्थिते। द्यावा। ग्रामण्यौ। पङ्क्ति नामिनः सख्यामणिना। ग्रामाण्यौ ग्रामणिने। स्त्रियामश्रा
ण्णा। पटवे पटूनां त्वयुक्तवत्त्वयोक्तवत्वयोर्यलोपे। इत्यादि। नामीति वक्तव्ये णमहितेग्रामिदीर्घत्वमिति। मतावि ज्ञेषमाह। उम
तस्मिन्मतघोपिदीर्घइति। ग्रामणी। वारीणामक्षा वरुणो इत्यादि। ऋमधोऽमधुरेकर्ज्ञेकर्त्रे। कर्त्रणा कर्त्रा। इति
स्वरादानङ्सकलिंगाः॥ छ॥ ग्राघतिश्रुयस्वराताः उच्चिरंस्त्रीलिंगामङ्सकनिरूपणानांतरंदर्शनाताः उच्चिगाः। ग्राष्ट्रीचच्यते।
पर्यन्तेचेति। चकाराऽऽकारस्यमैयोगानस्यञ्कर्त्रऽस्यामित्यादौ नसवति। ग्रनडुहमिइतिस्थिते। निर्दंशाद्ब्रह्मागमऋतवव
स्वरहीने। ग्रनडुन्मांवनडुदः इत्यनडुदादीर्घः इतिधातोरुक्तनिर्देशस्यमघकारः ऊमोनामन्तद्विकारस्यघुकारस्यरमघदाने
घ ► त्तिचकारान्तग्रन्थघत्तङ्मांधारणंसूत्रं। मवर्णोद्विनदकारस्यधकारः चत्वत्वर्यंपदं। ग्रवमाने। यद्यामख्यनद्यकारस्यकका
रंगकारो गोधुक्गोधुग्ककारषकारयोगाद्गः इत्यङ्ग बाः मधुलिड्भ्यां। इड्हादीनामिति। डुङ्स्नुङ्दुङ्हकारस्य
घटाद्वावनवतः क्षातोऽन्मेपरेनाग्रक्षरसमपदांतेचेति। घद्व पाङ्क्ताद्विजबानांदेषः मेलपिः। वावसाने॥ मित्रधुक्ग्रा
रेवपक्कापदं। मित्रधुट्। मित्रधुड्। स्नुहस्निहश्चिरणे। क्विं क्षतः स्त्रीरसुकोपित्रमित्रकुचरइति समासमस्त्रीलिंगङ्लिंगाद्व
ङ्गियोः पंचम्यवचनेषुनङ्समकोद्यापरेचकारोद्वोपरेनलवति। प्रियाश्चद्वारोयस्यस्यावाप्रियचद्वाः इत्यपस्मारफस्य
विमर्शः प्रियचद्वारोप्रियचद्वारः ङहप्रियचद्वः प्रियचद्वारः चउरस्रइतिस्थितेभक्षरेफाद्यानविमर्शः नचयोविहसइति।
दीर्घः दीर्घावधस्मृवैदिकचात्। षट्वै। चत्वरि। उरुधुराद्वहिंसयोः उरइत्यस्यस्वरव्यायावाच्यायांस्वचाचउरः। नाम्नः मः नः ध
स्यापदान्तपरेग्रधंपरेनलवति। पदांतेचेतिचकारोन्नोम्नोपिनकारस्यङ्कविज्ञोपानलवति। सुदिवंस्रिंसुदिमोदिमांयौ। किंवेतःज
कारञ्कारयोगेज्ञः इत्यङ्करलवति। राजः वेऽग्नौ। राजिराजनि। उक्तन्यायमन्यत्राप्यतिदिशति। एवमितियज्ञेयज्ञानां। ग्रा
ज्ञान। ग्रात्मो ग्रात्मा नो ग्रात्मानः स्वधर्मस्वधर्मौ णोमधर्मणीः यज्ञनः ग्रात्मनः स्वधर्मेण; ग्रात्मनास्वधर्मेणा। ग्राग्नो ८

घन: देवव: सुवा सुवो नो उवात: मघवामघवानो इऽ: ग्रालोपःस्वरेइत्यत्रग्रादिरित्यत्रवर्त्तमाद्दीर्घस्वरयहणं। पंचम्य
न्तस्यग्रहणं। घीतेनराजन्नेनो। मघानोमघानि। इत्यादिमघोनः मघोनां। मघवन्। मघवतेनमघनमघः सम्बुद्धौतिमघवाऽमघवानौ। मघवतः हे
मघवऽ। मघवतामघवऽग्नीमित्यादौ। राजश्वशुराद्यत्। विश्वाऽहसर्वतः षष्ठ्यंतकवचनं। ग्रनप्रःनञ्यादीतेपघवमिइतिस्थिते। ग्रासीप्रःसो
पीघः तेपीघाः पीघानां। पीघानः॥ देपीघाः ऋक्षुग्राः ऋक्षुउक्षाः पीघिइत्यादिदीर्घग्राष्ट्रस्यनपुंसकेशोपरेमोचतिभावः। वाग्रधीधीपर
नलवति। दंडिदंडिनौदंडिनः निऊलामिन्नीब्रह्मणएहानिदूनः षःधःनेत्यत्रषधवक्षनेनकारएरेत्यत्रवक्षनेत्रितिणिसूत्रंप्रत्ययपरेहनोघ
इतिसूत्रेघइतिघमायोगेऽङ्गस्यघइत्यादेराणत्वनिषेधार्थः। जस्त्रमेलीगतिसख्यायहणात्विघुट्विघुषोविघुषः इत्यादिनलवति। त्रीं
तयहणात्पंचषाः पंचन्जसमइतिस्थिते। नोपधस्याइतिदीर्घे ग्रामिषधर्मासु॥ सक्तोइतिस्तुकोइतिस्तुकिजातेमतियस्प।
लक्षतेत्रिमित्रकार्यनाम्नानलवतिदीर्घोविलोपेत्वलवति प्रत्ययलोपेप्रत्ययलक्षणमितिन्यायात्। नकारस्यलोपश्रा
पेमः पेरोसोपरेजसिग्रालक्षान्ब्रह्मवेत्तव्यपदंग्रा मांपरेग्रासुग्रछनाष्टः ग्रासुस्मादिष्ठेइत्यसः ग्रयंघघ
भिकपइदमटाइतिस्थिते। ग्रनसोपरेटनग्रईए। ग्रनेनइदमा स्यामिनिस्थिते। स्युः ग्रस्माइदङ्सइतिस्थिते। उस्यऊङ्जवा
नलङ्स्यो। पदांतेचेतिचकारान्तसाधारणेत्रोजोदंश्वइत्यादिश द्वातुऋक्षुग्रश्वपरिव्राजांग्रहणं। ग्रान्पसृट्ग्रान्पसृजोधान्पचुज
तरुवहतरुवृक्षा। ईडापेश्वर्यग्रामनेपदेनग्रापोलक्षुङ्ग्रशषइतिशकारस्यषकारः ईषतेइतिस्थिते। षेडइतिसूत्रणात्राग्रयात्
ऽचैतन्यनिषधर्षेषस्यषत्वेविहिते। धृनिः ईष्टइष्टः सादेष्टरः क्लिन्नाः एषः ग्राग्राग्रत्ययमर्वनाम्नोकः ग्राकाटः उकारस्यद्वारो
णाद्वः स्वरहीनेसः कः एषकः उङ्गाएसूग्रकः उङ्गकः एतएतानएतद्। एनदइति। उङ्गस्यपुनर्वचनमन्यादेशःनामिन्नादेशेगम्प
कानेत्विङ्गितस्यतइत्यस्यादेशोहनीयोमिपरेएनादेशोवक्तव्यः ग्रादेशः एनेएनो। एनाइ एनेन एनेभ्यः एनयोः एनयोः ग्रेचधुतोमि
दंत्यतवर्गस्यडकारोद्वारमाघः यज्ञमख्यनमकारस्यञ्कारः दमयः वोढ्ः ऋकारस्यञ्कारः प्रसरः प्रसंवा। प्रत्यंचः नचापदांतेऊलजवो
इतिसूत्रेणानङ्कारस्यगकारः प्रत्यञ्चा। तद्धितप्रत्ययेचनः प्रतीचा। ईमिप्रतीचीदिक्। पश्चादयश्चीत्रईकारेऽत्यङ्ग्रत्यचाचपश्चा

स्यानि समासेवात्ताध्रियमधिरूढसप्तवतीसन्यस्यपदविग्रहादर्शि॰ तः नन्वविग्रहज्ञानक्रियमुच्यते। तत्राह। अन्वयेति। अमुयोयस्मैयो
गः सवा सावर्घश्चातस्मैसमर्पकः इतियावन्नृङ्सघ्; एकपद्यानतरंऋत्रहितसमासा ङ्स्यननानामसैऋायो। ज्ञातायानऊंसकत्वविभ
नस्फलमाह॥ नऊंसकत्वाद्विति। नऊंसकात्सेतिसूत्रेणनवति। किंपुनरत्रकार्यंकिंनुतेऽधिस्त्रीतिकोऽर्घः स्त्रियम्धिरूढसप्त
तीसर्घः सप्तसप्ततिरूपोऽविग्रहेइदमेवरूपोऽधिमित्यव्ययाद्विसाल्लः। अस्यऐआयू। रायमतिक्रान्तमतिविग्रहेविस्त्रि
लापएकपद्यत्रस्यादेशेचकृतनामसंज्ञानतरंसि। अव्ययीनावाहितिसिलापः अतिरिःनियममाहायथेति। अमादृश्यसादृश्यसा
न्नातिक्रमे। अङ्गस्यविवर्तमानः। समश्नुतेः यस्मादृङ्मन्त्रेऽप्रावरः यःमादृश्येयथादेवदत्तस्यसावायमित्यादौनसमासःसं
वित्रस्यविक्रियासूत्रेविग्रहस्यसमासधियिच्छाकथनात्। ङ्स्यकर्मणः साध्यते। यद्यस्मिन्नत्रयथायथेनिपासते। अतः अस्मा अन्न
सःअंतवर्ऊंथिवर्तिः। अतोग्रहणंपञ्चम्याउपलक्षणार्थं। पंचमीवर्जयित्वसर्घः उपसि। अव्ययाद्विसाल्लः ऊंनडेसुः ऊंनौ
ङेस्माऊंसप्तसमीपंयद्यस्मात्तद्गृहीतं। इतिविग्रहेविसाल्लि लोपेएकेपद्यते। मेरसा उपकूंनवर्तीत। ऊंसप्तसमीपंयद्यस्य
तत्तस्मात्तथोक्तंपलक्षणार्थं। ऊंसप्तसमीपंयद्यस्तुतस्मैदेयंइतिवि मात्तस्मादागतेति विग्रहेऊंसप्तसमीपंयद्यस्तुतस्मात्तस्मैदेयंइतिवि
ग्रहेऊंसप्तसमीपंयद्यस्तुतस्मिन्निहितमितिविग्रहेऊंसप्तसमीपंय ग्रहेविशेषमाह। अवधारणेति। अवधारणेद्वेयावन्निवेतिपदेप्रयुज्यमाने अव्य
यपूर्वपदात्सावेतिपूर्वपदाद्घस्याप्रधानेसप्तम्यर्थेलोपेमेङ्कः समासोनवतीतिसूत्रेचिन्तनवधारणेद्वेयावन्निवेतिचकारेण इतिवि
ग्रहेइदंपदंसमासेतत्रज्ञातव्यंविसाल्लिलोपे। चकाराच्चेनोमङ्गलार्थांशसा। तस्मा। अमुयावदमत्रं। अवधारणेनावेयावदमत्रं। नावऊंसमि
साद्योनसमासः। निरस्ता। आसर्घः अस्तावः द्विनीयाआदित्यस्याः। साद्वितीयाहिः द्विनीयादिः द्वितीयादिरेवयस्मात्तत्र घा। नमित्त
र्घशब्देननिपात्यसमासः। वचनात्तस्मा। इदंतादर्थी शेषेऽप्रगल्भः। क्वचिदितिक्वचिदाद्यन्तम्पदस्यपरत्वंवक्तव्यं। अग्रवाहि
नः आहितः आहवनीयः अग्र्याहितइत्यपिनवति। बह्वर्थीशेषे। आहिताअग्नयोयेनसआहिताग्निरित्यवघर्षमिदंतः १४

पिशाचादेः सुखादिनघंसकंवापिशाचसखीपृदस्तूणग्रहस्तूणः शेषेषः शेषेसाङ्गादिनिमित्तेनैमित्तकयोरेक
पदत्वात्तनसवर्णत्वेघाविलोपमाह। समासेऊंकविदितिशरणेवनीवाणिनयनानविद्योतयस्यासविनयनाअत्रनणत्वेछुराश्छा
ऊंतस्यपानेशङ्स्यचाणत्वेकृतेयाःपानानत्रिसप्तेतिपूर्वपदेवनिचकाराआमिपूर्वपदेप्रकृतिस्वरः। साम्नअर्घवान्
कृम्वव्ययेसामिदन्नेसामिन्नऊंनसिअव्ययाद्विसाल्लः। अस्मादित्यः ब्रह्मणादन्यःअब्राह्मणइतिब्राह्मणादन्योब्रह्मण्यस्त्व
र्घोवैकल्पिकःप्रयोगः नःमाघाअमाघा नाकादिवऊंनेञ्नञ्आदेशोनवति। तत्रअनादेशेचादिकर्मकारकादि। अन्यनाख्यानेना
ऊंशाचकारात्तद्धितसमासान्तौ। प्रातंवदक्तंयोगमेतमाश्रादकोयोगः। ऊंऊमेनरऊंवर्मकोऊमौ। वेदादौस्यादिविसाल्लः नित्यसमा
दाढंदमीति। दंदोविषयेस्यादिविसाल्लिः सर्वत्रसर्वधर्मेषुपित्तवत्किं सुखंवनत्तवतीसकंडःखेनविद्यतेअकंयस्मिन्दुःसनाकःस्वर्ग
नगःगीयतेइतिःप्रेःप्रियोवेदाश्रमंनिष्ठाःयस्यसनयःइत्या दिधर्मेणविरुद्धःग्रहस्यअर्घवद्विशेषःअग्रहणेनञएक
स्पनञोऽघोबहुषःकथंघत्वमितिं। तत्राह॥ तदन्यतिरिक्तमा दन्यःवेमविरुद्धःस्पअत्रावःतदन्यद्धतद्धरुद्धतदरा
वस्थातश्च॥ वाघंइतिः समञ्चयस्यअन्वाचयश्चइ॰ तरेतर॰ यद्गच्छसमासोनाद्यंतरंसमासोनाद्यंतरंसमासोनाद्यंतरं
समञ्चयेममसोनाद्यंकिंसूतनाबटोइश्वरंसजःयस्मैचनऊंस्व। समासोनाद्यंकिंसूतनाबटोनिष्कामटनंचानायतिं। कर्मणाक्रियाद्वयसंबंधऊंतः तान्नापरस्परंसमन्वयेनन।
क्रियायदेनसंबंधादित्यर्थः ऊंतसमासोनवति। तत्राह॥ इतरेतरेति। अव्ययावाघंप्रधानइतरेतरयोगःसमुदायघंप्रधानश्चसमो
हारःद्वंद्वइति। अत्यल्पत्वेच। प्रधानपदेच। इकारोनत्वेच। उकारोनत्वेषुऊंगतिःसर्वनिपातोलुक्कव्यः ब्रह्मणश्चक्षत्रियाविट्शूद्राःनरनारीयाणा। जस्यापत्नीछप्यपुनर्वस्वादिषुनवति। यतस्माद्घंद्वंसमासोनवति। अतोद्वंद्वकारःस्त्रानीयतापङ्क्तिश्चयस्थाःस
मासप्रत्ययस्य तिविभक्तिलोपःउक्तद्वीनांचकारादीनांअप्रयोगः कर्तव्यःअत्रयोगोलापएसघंः सोक्तानुक्तोपपन्नः देवतिः
देवताद्वंद्वंसमासेसर्वपदस्यवादौघविकल्पःचकारात्रत्रविभक्तिलोपेवाङ्यरस्यादिंवाङ्यरस्यादिंवाङ्यरस्यादिंवानवति। अत्रघ्र

षसमासेबजची दे। उक्रशिता विद्यायस्यकृ विग्रः कशित: पिधायस्मिन् सक्तु पाघादेशः कृमि। अव्ययप्रविवाह्लंकृ। अस्या वईषितईष
डक्लं। केट् कडुक्लो कोकंव क वो स्मी। ईषद्व वृणं। युरूषेवा। कुरूपशाक्षेपेठक शक्षस्य वा कश्रादेशो नवति। तत्पुरुषसमसेकुः अव
पुरुष: कापुरूष: षट्चदशच विस क्लिलोपे वा प्रयोगे। धुतिष्ठु: पश्चान्महाद्दीतिषस्याद्वौ। उजन्म। जन्मासो लुकि। नाम्नो नोली मुद्दो
धे। षड्मते ह्रिते चान्के क्षौ। तस्योदाहरणमाह।। थसप्रत्यय: षट्प्रकारोऽस्येति विस क्लिलोपे छु: षट्प्रातषस्यद्वं। अत्र यादि लोपि
लोपः। षाढा: षट्: दंतायस्येति विस क्लिलोपे दंतस्य दत् धुनि: षस्पोर्द। उत्नमय: टिलोप: स्वरहीने ष्णो विसर्ग: षोड: वृहस्पतिः वृहद्
स्य। वृहस्पति। महतोऽश्वास्तौ वा स्वरस्थ महता छेराकर: समानाधिकरणे महेश्वर: अन्यथा महतां पुत्रोमहत्पुत्र इत्यादौ न नवति। द्यौश्च
मिश्रदिव: द्यावो। द्यावाक्षमा। न त्र नियमेनादेश: कथं क्रियते तत्राह।। आरुती ति। सर्वशास्त्रकारस्य पलस्य तद्व स्मारणादेश।
विधानमस्मिन् गणे क्रियते इत्याकृतिगणोऽयं। अलुकश्चि वचन षष्ठ्यर्थ पद अलुक्। निश्चयके। कविदनंतरस्य षष्ठ्यन्तस्य: ष्टद्व
पदस्य: परस्याः सामासेऽनेन हितापि विसर्जलुकन वति। कंठेस्थः इति विग्रहानंतरं समास प्रत्ययलोपेऽपि
त्तरपद क्लिलोप: अलुकुक विदिति पूर्वपद विन्नक्ति लुक्। अनंतरत्र प्रेश्रमावा। एकपदं च रूढा नाम संज्ञानेन कृ
भि: कन्थक्स: प्रकृतयश्च संज्ञाशब्दाअलुक समासा: उत्तर पदस्याद्य समासगतेऽत्तरपदस्य लोप: शाक: प्रियोयस्य स शाक
प्रिय: शाक प्रियश्चासौ पार्थिवश्च प्रिय पद लोप: शाक पार्थिव: देवाद्द पूजयतीति देवपूजक:। देवपूजकश्चासौ ब्राह्मणश्च पूज
क पदलोप: देवब्राह्मण: द्वंद्वे इति। द्वंद्व समासे आदे: आदिशब्दस्य लोपो वृन्दरूप:। वकारात् विकल्पेन। ऋस्मा मिति। ऋकारांतानां
द्वंद्व समासे पूर्वपदस्य ऋकारस्य अकारो नवति। मातृचपितरौ। अहिनाद्वौ ब्राह्मणादिकौ यं वाच्यरूपं। वाक्यार्थश्च अत्रगौणम्
रेवं एकविनक्त्यंतानां पदानां विशेषणविशेष्य नावे ने कार्थनिष्ठत्वं समानाधिकरणं तस्मिन् समानाधिकरणे सति वक्तव्यानु
ष्टादौ बुद्धव्रीहि दिग्जिति: निन्नविनक्त्यंतानां पदानां निन्नार्थनिष्ठत्वे व्यधिकरणं। तस्मिन्वैय धिकरण्ये सति वक्तव्ये दिनवे
ति। मध्यमपदस्य लोपो नवति। चकारादत्तस्यापि। त्रिवाचत्रिन्ना दशाकाः ब यथ च यस्तेदा येषां ते त्रिदिशा इत्यादि। दिकसं

MEMORIAL

ख्यादिकसंख्या शब्दे संज्ञायां विषये परपदत्तत्यार्थे समस्येते। तत्पुरुषसंज्ञिक: समासोनवति। संज्ञायामित्सनेनैवास्य नित्यसमासवि
द्धं। तत्सामानिनिनित्यान्नित्यसध्ये परस्पदद्वलपार्थे समास्येते। तत्पुरुषसंज्ञिक: समासो नवति: संज्ञायामित्सनेनैवास्य नित्यसमासविधानयो क्लि
ष्टमाह।। अविग्रह इति। नित्य: समासोऽय: मोऽविग्रह: विग्रहोऽपि नवति। अन्यस्तु अनित्यसमासस्वपदविग्रहोऽपि नवति। अस्वपदविग्रहोऽपि नवति।
अश्वादन्या अनश्व इत्यादौ।। इति समासप्रक्रिया।। ।।समासस्यान्वयेनाम्नामित्सनुतहितस्यापि संचितत्वात्। समासं परिसमाप्य अथानंतरं त
द्धितसंज्ञक प्रत्ययराशिनिरूपणं क्रियते। अपत्ये अण्। इति सूत्रं रूप्यतृषिभ्यः कारणतत्तोदरुस्याप्यपत्येदाशरथ: वैदेह्यस्याप्यसंवैदेह: इत्यादि:
अणि अणः अपत्यमितियात्र: अव एख च्छोः। इतोयस्यसंज्ञितं तस्मिन् अव अव नवं। वोसापर कृतत द्धितसमासाश्च तिवेगेन नाम
संज्ञा एव्वामि: उपगव: वसिष्ठस्यापत्यं वासिष्ठ: इत्यादौ यस्य लोपे इत्यकारलोप: गौतमस्यापत्यं गौतम: ऋउवृ। अणि मातृशब्दस्य ऋ
कारस्य उरनवति। अणि परे। षट्चतामातरः। अस्य। विस क्लिलो पेवा प्रयोग। षाड: वातमानि। नृप: अभे अमावा। षण्मातुर:। षा
ण्मातृणामपत्यमिति। वाक्ये समासे प्रत्यययो: शरहि: प्रयुक्तत्रि: हिमात्ररः अत: इञ्। अनृषि। नत्तु यद्ववृषि शब्दादि इञ् नव
ति। कर्णेन इकुद्दालकि प्रकृतय: सिध्यंति। तत्रोत्तरे। उद्दालक स्यापत्यं उद्दालक: इञ् इत्र प्रत्यय: ऊद्दालकि। व्यासस्यापत्यं
वैयासिक। पठ्यर्थे वैयासकि: सर्वत्रिवर्ग विशेषार्थ पत्येन्द्र। अतनवति। गर्गादेर्यण्। नडादेरायनण्। अश्वादेर यण्। स्त्रीलि
ंगेऽपि नवति। पितृष्वस्रादिणीय प्रत्यय: चकारात् स्त्रीलिंगन्नादेयाण् अपि नवति सचडिति सूचितं। तद्धितापि विसलर करणगितक्षौ। ता
स्योदाहरणमाह। अस्य ष्यापुत्रश्च अस्यष्याये अत्रैयपत्य गंगाया अपत्यापि: स्वस्रापितृष्वस्रपत्य पैतृष्वस्रीय: मातृष्वस्रीय: स्वस्रप
त्यस्वस्रीय:। णिच्छा सावंगागी: अस्य प्रत्ययलोपदीर्घविसर्गाः गार्गी। विदेहा: वैदेह: वैदेहौ। वैदेहा: विदेह वैदेहौ। वैदेहान्। देवशब्द
इत्यंदेवताति। अपत्यादिभ्य: अस्मिन् अणादयो वक्ष्यमाणश्चकेचन देवार्थे नवंति। अत्रेन्द्र इदंदेवतास्मिन्। इदमार्थीपितृष्व। प्रत्यया
नवंति। देवदत्ता धीमिदमती तिया कोपि वचित्त योरितिसूत्रं। आग्नि अस्मकतत्र अग्निम्नते। देवतेस्पति। मुष्टहत्तकृत द्वृहदोत्ता व. णि
त: शब्दवत्स्य यं। द्विपदं सूत्रं। अनेककार्यनिश्चयके। उरूउरूवक्ष्यमाणा: प्रत्ययाविषयांतरे। यीवींधीदो नवंति। तेचवाणि मोनवंति।

नित्यार्थ विनायोगेनाणिनो नवति। णिनोप्यणिन्हे। अणिनो णिन्हे वा वाक्यारम्भे दृश्य। क्वचिद्विहितोपि नवति। प्रणीमाश्चेत्यस्मीसाद्यणिमो द्वयि स्वीकारमेकारः पारिशिष्टस्य। अजयः अजगः स्थधुरिति वाक्ये किंचिल्लोपेऽहिः वेत्रवत्य स्यारणिवाचिनो अजगवेणिनोवा नवति णिनइत्यनुकरणं। ननु च स्यापि विकल्पिकत्वादप्रसंगे विधिरिष्टस्य समासान्तविधयश्चानित्या इति वचनात्समासान्तो न प्राप्नोति। क्रमदगधिः ततोणप्रत्ययः क्रमदगीधरयतेस्त्रीनिवाक्यस्थलोपः आवतः स्त्रियां कोदंडीयागोरिदं। कलनवा। ब्रह्मयाणकारं विनास्त्रीप्रत्ययः वन्मदकवन इतिवनप्रत्ययवयोर्ग्राकवाइदमर्थीय। चत्वरइतिचतुरश्राष्टस्यचकारस्यलोपोनवति। प्रत्ययचयोरे। चत्वणो मरुद्धरकर्मअर्हन्ती वरूथवतीत्यर्हजरनीयं। एतेनुणादयः कोऽकमित्यत्र क्रियाद्यु। क्रकमणप्पण। मात्रइत्यादिक्रियायुक्तकुत्रिरिण। यः एस्रण। सध्रीची। समीची। प्रकारवत्रेतइनप्रत्ययः। मध्वीवाश्च च नमिश्रिकस्यापनावा मश्चत्र। अचेर्ङीर्घश्च। मध्रीचीनः म चत्रमीस्त्रंतंचरतीतिवित्रिलोपेचात्रमीस्यकः कप स्यलोपः इत्यकारलोपः अनंतरयलोपः णितोवत्सप्रा त्रियः क्षत्रः श्राकोदेवतास्यतिष्यक्रियः ईऽस्यात्मनो ध्रुक्षा णातत्पचावा त्रणऽस्य। वेदत्सवा वेदिकी॥ ब्रा त्यनन्ती विति। किमादरिति किमादिश्टोत्मन्दव्यातत्वत्यया नवति। अद्यादेवरा व्यायातमनः ऊत्रसनः अघ्रसवः नस्यणिञ्चविवक्ष्यादाक्षिणात्यः पश्चिमात्यइत्यादि॥ स्मर्यतनः सोर्यतनी। विरितनी। इत्यादि॥ घ ना लितोवत्स्यादाहरणमाह्य। अणीनयोरिति। अणीनयोः प्रत्ययोः परयोर्घ्रदस्मदोस्तवकादिरादेशोनवतितवदीनाव कमित्यादिस्वरस्यात्रिलितिरहिः इनस्यणिञ्चविवक्ष्यातावकीनः यवयोर्युष्मार्कवाद्यमिति यौष्माकः अस्माकः चैत्रकाख्यल्पे चैत्रवत्। मर्कीनपिविवक्ष्यात्रा वनव्यो ब्रोति। वात्सप्रमित्यत्रलोवारेऽस्त्रियांपत्रप्रात्राह्मणवदित्या दिसवत्सस्मात्राष्टस्यदा वरितिनावः जात्यादि॥ तद्योनोक्रीः षष्ठ्यर्थेक्रियाजातिरूपत्यः शाष्टहतवइतिशाष्टस्यवृद्धिः। स्त्रवः तत्रजातेरुदाहरणं। आत्म १७

णता। घटेश्वकुत्राष्टस्यप्रवृत्तिः शुक्रश्रणयोगात्घटस्यशुक्रता। पचिक्रियायोगात्पाचकता। राजद्भ्रुधर्षेबंधनत्साजघ्रुपत्नी। रूटि वशान्मंडपत्नसातानावः सत्रा आकाशष्टमित्यादि॥ ताचत्वावतमिदंतान्तस्यनित्यस्त्रीलिंगत्वद्योतनार्घा चकारान्त्रिराष्टस्यवृणा सूचितत्रयाणामयीमोमाहारास्यता। तादोजातिमाश्रित्यरूपवत्त्वति। मृद्यानावामृदुता। अजत्वं। गोरीत्वंयस्यलोपः ब्रह्मण्यं। सुमनाः सानावः सुनगस्यनावः कचिन्नयोरवमार्वत्वं। वेदुष्यं। नापक्षयाः हमपः नोम्नोनो। लाक्षिणिमा। लाक्षितादरिमत्ववेकल्पिकः तनलोपि त्या अणोनद्विः ऊरुऽमनिः घट्टघट्टकुत्राष्टस्यानाकुकारोरावा। अंतरत्वाप्यंतरत्वाचकात्वंअंतरायांघरीत्यादि। ज्ञमृऽमोष्टरंचरंचम स्पृष्टतस्मात्रंतस्यव्यंजनस्यनञ्चकारणकारासांत्वंवक्ष्यनसनिकघ्णावंतत्राह॥ अवंतिावत्वक्ष्यनपिणकारेरफऽकारस्यः परस्य नकारस्यणकारादेशोनवति। एतल्लक्षणंत्रमेकपद्यमत्रवत्तव क्रीनवति। ऽमनिपरेष्टघोनावः घटस्यनावः ऽटिमात्रवि दः वक्ष्यतेः कार्यंह्यविधेयकं। चर्मा। अस्यास्तिअस्मि न्। शातमी। वेत्रयंती। जयंती। पतंकाविद्यतेऽस्मिन्निनिजयी। प्रज्ञाऽस्यास्तीतिप्राज्ञा। श्रद्धाविद्यतेऽस्मिन्निनिश्राद्धी। मत्रऽस्य। नृचैऽमाः धनमस्यास्तीतिधनी। ऽनाशोमा। हृदयादाष्ठाणविद्यतेयस्मा

तीतिस्पष्टंनविष्यतिममानेकुत्रिदंकपद्यणत्रस्यत्तवत्वा टकारेऽमा। विनाकिलोपेवक्ष्यमनऽतीत्यंतेवतेः पंऽसूमाऽरटेत्यत्रयेण वाक्तिऽत्यस्मिन्घोरस्यास्तीतिगोमान्। अत्रत्राःसावतान्त्रमृद्वि नः ऽमादःयस्यलोपः मायाऽस्यास्तीति। अत्रत्ययस्यणित्रविवक्ष्या मोऽतंतत्रपक्षेयस्यसमोनापधःतस्मात्तज्जानिनक्ष्यतीणि विद्यतेऽतीति। नवा

किमिवाद्यः अंतिलाघवात्रिनित्यघ्ना डिदादिस्त्रवत्रत्ययोनवति तद्धितविद्यतेयस्मात्सतद्धितवत्। तद्धितेषुचतुरादयश्चतुष्टयंतदादयश्चतुरादयोनवंति। वेतोपरकि स्त्राष्टस्यक्रियादेशोनवति। वत्सत्ययस्यवकारस्यएकारोनवति। यत्परिमाणमस्येतिकिंपरिमाणमस्येति। एतदाष्टस्य टरात्रत्वंनवतिवेनोपरः यस्मिन्नुद्देश्यानवति। तस्मिन्पक्षेएतदः ऽरेऽमोदेशोनवतिचकारोनत्रत्रत्ययस्यवकारस्यएकारोनव ति। ग्राकारसंवादात्राष्टे। एतत्परिमाणमस्येति। छेदमस्यास्तीति। ऊनाल्पार्थेतद्धाष्टरप्रत्ययोनवति। उनना दैनाऽस्यति। यस्य लोपः दैश्वरः श्रद्धाविद्यतेऽस्येतिलघत्रया। श्रद्धालुः इकारत्रत्रारणं घ्रः ऽनोऽशोमोऽतपोऽस्यास्तीतिनघ्नी। स्त्रस्यिद्यतेऽस्मिंवि

णस्यचअणानवति। क्तिपेरक्विन्। ऊकारस्यगुणोऽर्। अर्यतेऽणोमादिरूपवारात्। अदभ्रः पच्यते। अद्यंस्वयमेव द्विकर्मकस्य
धातोरुदाहरणमुच्यते। यधिकेनपाद्यः पक्षाष्टद्युतेइत्यत्रहयोः कर्मद्वाविशेषोस्त्यनाविहितोकर्मणिकृत्यत्रघमायुक्तोऽहानोमपु
मनिकर्म्मणिप्रथमाइतिकश्चित्तदापिद्विकेनपाद्यः पक्ष्यानपिघानमिनिप्रयोगइतिआख्यातचत्रइत्यस्यनावकर्मी।ता। चुरादिकेजय
द्विक्रियाप्रणीयतेपराक्षणेऽस्यादिमइच्छतेमाप्रइद्धिरवश्रद्धः घयाजनेयस्यसवृद्धः द्विरुद्यपदे। वत्सव्ययपदे। चकारोरेण
बादोपरस्वरादेःपरइतिविशेषसम्बन्धावः। स्वचितः। अमाप्रआचोः षष्ठीनिर्दिष्टन्यायेननञकारस्याकारोनवति। क्वादेसितेऽक्ष
ञकारेण। मृगेतोऽक्षञमरोणायाषणयोः वृञवरणेऽक्रगतावङ्ग्रहेतो। वृक्षश्रवणे। स्वश्रवणइत्यतस्मात्परस्यणेर्दीर्घइत्या
प्रत्ययस्यसूहस्यइदनवति। किंवृतस्यवृसादेःवसत्र।
ग्राम्यवृष्ठ। ग्रामेभवः। समाघ्रातानवति। तत्रादेःग्रस्य
वृवृत्विघ्रा। अतःघञपक्षयोःइतिउपक्षस्यतस्यर
लोपोनवति। किंवृतानो। अनादेशान। आदेशआदेः सर्वस्य
एकोनवति। किंवृतस्यएकस्यसर्वस्यएकस्यएकोऽ
बहुगुणइत्यादावर्कस्यैवनवति। वृद्धपक्षेदिव्यतिरिक्तो
वस्तुरूपंकिंवृविधानस्यप्रयोजनमाह। किंवादेशोपसर्ग
स्यादो। वाकारान्तंक्वचित्सेरपिपरः किंवृनवति। नहिनिघ्नतादो। अन्यद्योपघालोपप्रयोगः। वोःकुःपपलः उत्तरसूत्रेणयस्य
क्वादेस्तदादेःपधिवःलोपादिति। सर्वरूपस्यलोपः अकारस्यसंकारः। पोवऊडःस। ऊररः। णिच्चाजावेगुणः चकारआत्मनेपदस्य
प्रमाह। धृषःटःपरःचकारस्यअशीरद्यतनीपराक्षासीद्विनौटवृनवति। चत्रणामितिबदीनांनाद्यन्तस्यसर्वमत्रकेइतिसर्वविधे
णांकृमत्तलोकालेषस्यमिद्धिरनित्यत्वंनेरवीगेरुक्तीतनयघाच २१

रुडःरमाद्यादेशोऽसार्वधातुकेविहितोपिङ्प्रत्ययेविचक्रुणइत्यत्रनञवति। तघालावणेपङ्क्तयाद्यइवायत्नइत्यादिमदाकवि
प्रयोगदर्शनात्। आत्मनेपदेवादोशाणबादोनञविष्यति। ममेमतिश्रमाक्ष्मणइत्यत्रस्वरूपे। अघसिगंतेरित्यत्रिप्रेसोऽकेआत्मनेरित्यादि
सचणबादिप्रत्ययःआमेत्यस्यामित्यत्रबुवाद्यामोमित्यवर्यंघघोगवपदेचाकशतिबुवप्रयोगःप्रश्नमर्थेनघषबचवतिरुध्यते। कोऽयम
मेकमोबचुवक्षतिचलाबेरुपसर्गादिदंदर्शिनो। कर्मरिबुकामोमामक्कसोबचुवेतिपरस्मैपदमबाआत्मनेप्रत्ययस्याख्यानप्रत्ययतिरस्क
बाधा। नहिद्वावनुणः जागरोचकारः आविदेनुणः इतिक्षदृज्ञाकृतनविदोंचकारः विदज्ञाएत्रइहस्वाबाआसा। पक्वोजग्मागारविरट्
ऊहः। ऊहवित्तकीप्रत्ययोतादामप्रत्ययंदर्शयति। ऊहइच्छायामात्मनः मःमेदीर्घः ऋतइरपक्षेनद्विर्वचनेऊत्सोऽसः योविहसः। क्लिशान्
सक्षेइतिसर्वत्राज्ञयं। विकीर्षीआत्मः। भुवणेदीर्घः विकीर्षोचिकी एलरक्षणेऽरोचिः। निःस्वरहीनं। पालिआरक्षणेः एअश्चापाल्यो
र्षोचकारस्तुजपलेनात्यवहारयोः। सप्रत्ययेद्विर्वचनेऽस्यइतिलि तः। ऊपनो। चोकूःखमचपाइतिसवर्णेद्विर्वचनेगस्यकःक्लिशानष
ऊधयोगकूःचुकूःघञ्इतिस्थितेनोनोयईचस्यापत्रीय पचमइतिस्थितेनः यःमः चोकूःक्लिशःकषयोगकूःपि
पक्कःवस्त्रंवर्षेमेऽरोदवीणेलोकइति। त्रिष्वानयेऽदान देनयोः इतृज्ञक्षरणेपाषणयोः कोलकाःमित्येतेषांद्विरुक्त
नामितिच्छेत्यादिगणेऽदिसकिमित्रानीच्छेत्यादिगणेद्विर्वि वचनेऽतेऽभ्यासस्यइतिस्थिते। ऊपानो। ऊकूःबिलेआमयुणः एअश्च
बिनञचकारः। द्विर्वचनेऽतेऽभ्यासस्यइतिस्थिते। ऊपानोऽचऊकूआमइतिस्थिते। युणेचादेशाऽदर्वा
चकारः पक्वे। विलायाऽधातोरितिइवर्णस्यरः। बिनञःक्रोदसादिः विलवाऽचावः। नानेयोर्वः ऽचऊवऽः ऽचऊवः ऽचऊलावादि
गणेद्विर्वचनानेतरेसृजइतिस्थितेरः ऊपानोऽचऊलाकिंविऽआमुणः बिनरांवकारः। पऽचवनाए। करेबिनवधःऽचऊलावा
गणेद्विर्वचनानेतरेऽकोकीइतिस्थितेसर्वत्रस्यादिः ऽकरःऽचः ऽकपानोऽकऽचः जिऽआमुणः जिऽयोंचकारः पऽकजिऽयं
ऽचधातोःजिजियऽः जिजियः परोक्षाइमिणावादेः सेऽशीःघस्यपरोक्षायांचपरतः जिजयेत्यधातोःगिश्चेदासवतिआदे

इतिस्थिते। अइए। एहि। कर्मणिईयते। इङ्णइतिस्थिते। सवर्णेदीर्घत्वेनैकादेशे। एयाय्। इयाय। अनेकरम्यमीयागइत्यस्यविग्रहे तिङन्त
प्रतिरूपकत्वेनकुत्सनरूपत्वेनपर्यवसानवति। किंचइत्यादेशोभवतिमूलेणेइङणइतिस्थिते। उपसर्गणः असवर्णेइएघ। सवर्णेदीर्घः ई
षत्। अहना मिति। सर्वेषामवयवानामपि सङ्घातकथनं समुदायस्यैव। अल्पप्रश्नेतु। आख्यातकथनानइत्याख्यातविज्ञाः।हा। अत्रेति। देशाविधा
ख्यातकथनानंतरं। ऊत्वप्रत्ययोअव्ययविधा। तकुरंता। तिषांप्रक्रिया सचकञ्जरीति। विज्ञाषविस्मनादन्यत्रसामान्यनकर्मरिसवति। चकारा
तविज्ञाषविधिसिलाज्ञावादी। त्रिषुतीयत्रयः। उपचयः। चाकसिः। वित्तकिः। सुराइयदादड्डत्वेवति। सुराडितिटः पक्का।
ऊतइतिसूत्रेसरूपत्वेविधर्यंऊत्वयस्यकिंचुतस्यवमादेः। वमश्चलाहारः। आदिर्यस्यसतथातस्यऊदितइति। ऊत्वऊकारइत्यस्यस्य
ऊदितस्मात्ऊदितोभवतः। परस्यऊत्वप्रत्ययस्यवमादेः ऽङ्णा
सइत्यङ्। अकारस्यवनवति। ढोपरः मङ्गैइतिस्थिते। ढो
स्थिते। त्रयः। ततः अकः। पाचकः। कृतिरवनिरजिनिव्यः च
कौ। रंजनीलापावा। अक्षरंजकः घञिपरअनुरागः इत्या
दि। मङ्गलवर्णारपवादः। सर्वभक्षयः। म्लानवतजानात्यु
पपदेअकारांतः। कर्तृवाची एवादिः। निंद्यादयइङ्गा दाक्षिति। निंद्यादिज्ञोताइत्यनेनचकारान्त्रेलोपः। खचितः पचतीतिपचः। पिचमर्दस
यः। अकारनाकोनंदनः। रातिरितिः। ऊत्वाऽइत्यस्मात्प्रत्ययेनवति। ऋणविधानंऔणादिकत्वादपिचद्यर्थं। रारीतिरावणः। यहणितिइतिस्थि
तः। णकारावृद्ध्यर्थः। वृद्धिःस्वरेनेति नामसंज्ञा। यामिःइनोशीमोःहयः। नाम्नोलोपश्चसाही। यैतत्रयेपिक्रियामवदर्शयतिस्थि
तीति। चत्रवंत। अत्रप्रत्ययेपरे। चत्रुक्रइविरितइतिवादिषुदृश्यइतिस्थिते। आदिर्विद्यादयोलकारवत्वेकार्यविस्मनादानेप्रत्य
यस्यापिआदिर्विदितिडित्वे। गमिस्वरहानाघ्। गांतहनवातिनमाघ्। ज्ञानप्रत्ययस्यानीत्यादिसाधारणत्वमविदः विद्यासरविदःवि
द्यास्वादस्मृमः। क्लमनीतिज्ञानतः पीघ्इत्यत्रउपसर्गेदृक्वाऽइतिइतिसूत्रात्। लेखाःसुदिवपलेक्षणस्यस्वरेविरिनिन्यायानुकार्यः एए २८

इत्यास्यामापदविधिः सुणाणाखनवति। वाखंविवतीतिक्विपः। द्वावारोनायतइतिद्विजः। मालंगीयत्यादयश्चइतिक्विपि। स्त्रीनजातिवा
क्यंचाकीश्वरतिगलतीतिक्विपः। सुवइतिखचाइत्यस्यआदेशोभवति। इएरउरमइति। उरजमुपलोपः। चालमागमोमधनि। उरमा
गलतानिउरगः। विलायमेइत्यस्यविलआदेशोभवति। चकारोहामेमागमः। विहायसिगलति। पचादिप्रत्ययोनिरूपमर्थस्योक्तस्यया
विधिमापमत्रेषुप्रत्ययउच्यते। अविद्दरणीति। ऊत्वेपरणीविधिः अप्रत्ययः मवर्णभक्षः माधारणःप्रत्ययस्वरादेरवा। ब्राह्मकरकन्पा। विद्या
यशस्करी। इरवविसर्गप्रश्नबकरणीतिस्तबकरिःग्रहिः। तदेवापिविस्मुरवेणः कर्मपूर्वः कर्मकरणीति। नाम्नामलोपःआत्मानंवि
ज्ञापेऽकर्मकइतिस्थिते। यमुप्रत्ययस्यचत्रुक्रुवानप्रकरणेयादेशाअदृश्यत्वकारलोपः स्वरितपदम्पज्ञनेनजयतीतिजन्मजय
पेक्षितमात्मानमन्यतइतिपेक्षितमन्यः। अत्रदिवादयः णः। ङवार नकोमुमनुनकरणः। क्लाकइत्यत्रवाः कः वाबसानाः लक्षणइतिप
ङइतिस्थिते। वाङ्वाङ्मयावाकारऊत्वेवति। ज्ञायादोस्वरेषुपरः। उभऊ नारासः सङ्गविणद्दिः वः। चुरादयश्चवेत्ररात्।
णाःरंगसङ्गइतिविग्रहेनंतरंचुरासङ्गइतिस्थिते। नामसंज्ञक
नामसामः सङ्गदिमः नामसंज्ञायामिः दमणः। दाढः सर्वारति
नाचुरादयइत्यस्थिते। सकारस्यषोभवति। साढिसहमतिवादयो
पदांतेप्रकर्षणज्ञाप्यतीतिपूर्वेणज्ञाप्यतेमोपज्ञाम्। असस्यप्यत्रज्ञा
त्रमस्मिन्नर्थेसतस्यस्यऽइतेताः योगनाम्नः क्विप्प्रत्ययोभवतिवकारः। आदिर्ऽइत्यादिविज्ञाषणार्थः। ऽपरश्चवर्णस्पर्शकारोभवति। अन्यच
स्वरस्यादीर्घोभवति। वरिनिविलोपः। मिश्रनीकरणेअश्वक्रयस्यसंज्ञाबनेभवने। अर्थेन्यायः सन्यायबनेभवतिति। अन्यत्रसमभवत्रु
बनप्रयोगे। मनसाऽमनसासमनबने। द्वयोर्नाम्नः क्वचित्रावप्रत्ययाबलम्। चकुरोऽवेः। अऽखिनेऽखिनैकरणीतिखाईमी
यश्चस्था पर्यदानामित्यादिज्ञानमादः। चत्वारोमूर्धानोमित्यादयोमूर्धाणः। तनसोनः प्रमानः ऽङ्गऽइतिसूत्रेणमारणेकविदिकारः। कविदीकारोभवति।
अकर्मकोनतभावतारिभवत्यारसंज्ञेअनाकारोनादपिकविन्नादयोभवति। खरुष्ठाणातीतिखज्ञामोऽवः पारेऽस्यावानिपारेहयो
क्विपऽतिकर्कारेणऽतिपक्षेपकारस्वरागमार्थः विरिनिविलोपः। सः सर्वापत्तौरीलापः कर्मकरणीतिकृतः। चरुऽअस्यतऽतिखश्चा

सक्तिलातङ्कः सक्षत्रः उप्रत्ययः यतइतिअलोपः इहीच्छमिच्छतिजिगृक्षुः नमादेर्धातोरप्रत्ययान्तवति। शीलेअर्घंसीजाआमर्हनेचजो: कारो छि
ति। आतः स्वरहीनैसक्षत्रः ऊकालुकयजनजालायायजूकः जमजपांशुकनालापः दंदशूकः जागर्तिसूकः जागरूकः चङ्यात्डोप्रत्यय
ऊणादिकः शासर्वधातुः डकारइत्लोपार्थः आतेऊतः ऋतः ऋक्षिरिक्थंपदे। शीलेघंकारः किकायीघंः योडरीकेयज्ञेयज्ञेऊस्वः अते
नापिपरः ऊहाशुः रामीरुरीचक्रिः ऊयानाआङ्पूर्वआजक्रिआनीतवानुपक्षयालघोः क्रोष्मकऊत्वेत्रअकारउच्चारणार्थः उरेस्वर्यं
वृहद्बाहृणबाह्वाइतिदेहाटहस्यवृद्धिर्हेऊच्चानवाब्रह्माइकारउच्चारणार्थः मन्निपरेउपधाभूतऊकारः रान्तवतिस्वरहीनैधूनयतीतिधू
लिः सर्वधातेदितः नश्चापदान्तेअयतिः ईश्वरऊत्वइटूयतिषे संवर्ध्यतिसुमिप्रमाणउक्तात्ः सवासोकार्यंईणादिघोन्धृद्विबऊ
लाअपरिमिताः अपरिमितबात्मवंनोदात्तईशकंतऊ। तिप्रयोगमङ्गत्यप्रयोक्तमाइति। मक्षत्रघंः अर्घंप्रयोजनेयुष्मा
ः मातदघातस्पीतदुर्घायोऊतः प्रनिन्तंअरख्यातानिहि तास्त्रिऊणार्थीमिहवाचीऊत्वत्ययवावासावस्मिन्इलाचङ्
ल्यचकारोक्रियार्थंः अकारोवृद्ध्यर्थंः ततोद्विवचनेबऊ वचनेपवतः पाकोः त्यजत्यागः यज्ञोगोप्रयाजादोनविनेजविन्

गवृद्धिः आयः आनाम्नुकदायः गुणः चयः ङुङ्ङ्णोःकुन्नुम्व्योःकः स्वरादिनिपूर्वेअजोविकल्पेनबाधनार्थंअङ्गवः प्रभावः प्रनवः इ
त्यादिविशेषगणबह्मतेनेनघञ्घमीञ्इतिकरणकृत्यल्युटांविषयेप्रयोगाः व्यञ्कर्षरिचा। सेनायांइत्यधिकारात्। दृक्षः कविनं
दृधिघनः कविनंदधीत्यर्थंः मेधवघनः एतावेमेधर्वहिंसिहिंसायांवर्णविपर्ययोभवति। चकादप्रत्ययः इदितः हिनस्तीतिसिंहः अङ्ग
विषनीवपक्षः स्फूर्जथुः सेनारेणुनिर्हनंमेघृष्टिंप्रभा। लकारस्यशकारोदेशोभवति। नपरश्चः जनोजीयजः नावयइनङ्संकर्ष
णस्यकारनाकोकरणोग्रामंदीर्घः दूषणंउदः परस्मात्सादेः सलोपः आधारावनिचकारादधीतरेपियट्तत्वतीतिमूचिर्तेआचार्यइति
आचरणे। सैप्रदीयते। अग्मेइतिसैप्रदानेइत्यादि। ईषट्ः सुष्ठमन्दरवलघ्वल्पप्रत्ययोलकारः ईषत्खिद्यतेऽस्मात्सुप्रयतेऽसद

३०

ज्ञापनायल्युडितिइष्टवितव्यंआनीयकर्त्तव्यंपिण्डवतिरमयतीतिरमणीयः ईटःग्रहादीनामितिऊतवज्ञवङ्ग्रहणंत्रसवीधिकस्थार्थंई
त्यविधिः तनजगदित्येत्सादीनभवति। स्वराद्यइतिविशेषविघ्नेनतव्यधिबाधनार्थंकिन्तुसर्वेषुत्यादिगुणः चयंगुणः कृविस्वरवद्
कारः ऊकेङ्गार्क्यकयाः जकेङ्गाक्यार्थंपिनिपातेतत्कर्मणिघञ्कर्त्तयजयः शकादप्रत्ययः इदितः चकारोनदीर्घतोनिअजर्थंसाभुसीगेतः माघ्रतेनेन
तमघ्रंः इमाघ्राचेत्यव्ययपदंः ऋतःपरःग्रणादर्थंआकारस्यभवति। चकारोनदीर्घवर्थंणिघञ्कार्यंघित्वं
ङ्कारोधीत्यत्रनवाच्यमित्यादोकोगोनभवतइतिसूचितंदृशतवद्यइतिलिङतवप्रत्ययः अधिपूर्वइर्ध्यआधृतवीः माप्यमस्यमना
दृशः मनोनदीमेतव्यः सैध्यक्करणोमाध्यातव्यः मत्रसयोतादर्थेपतेर्भावेष्यतइतिशेषः स्त्रीवक्तायोइत्यधिकारात्। सैध्य करणोमाध्यतेऽ
ङ्घवचनेः ध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्त्तिसृतिशदसदांपिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपर्यच्छतिधौशीयसीदाः ऊ पानायः मोमक्षनुदिधिषासइत्यस्मात्त्रव्यः ऊतइतिइङ्यतइत्यकारलो
पः स्वरहीनेनिपूर्वनिदआमितव्यः उः पंचम्यैकवचनं। अव्ययं मिमघमित्येकणिङ्घात्वङ्गः ऊकेचिस्वरवद्यकारः ऊआवः नाध्यंपतङ्घा
दृश्यतिः लोपःदितिअवङ्गपमः मकारेलोपनऊतइत्यस्य परेइत्यस्यापिमकारेलुप्तकामनमोः ङाङ्ग्याः परयोः मङ्
स्यस्यमकारेवालोपनहितयोः परयोः मोमस्यमकारवा लुपेत्। यङ्लुकोः सेवैधिनिषेविडितियङ्लुगंतघञ्पेत्वचपरेतव्यञ्नीय
यङ्लुगन्तकृञ्इतिपचेतोनव्यादीनाऊत्वमेजाघाणिनीयानां पाङ्कोमायम्यमः ओतंमनोङ्ग्यस्यमोमम्पचनोमोमपाकः यज्
यजोयवराणांक्यङ्आप्रत्ययः ङित्यालोपश्चनुदात्तनामिति। ङ्याश्छन्दसिबहुलमितिविकल्पेनसंचितः तोनाङ्गस्यदत्वंत्यन
कारलोपश्चाङ्गः ऋङ्गनवः नमङ्गतिः वसतिइतिस्थितेः सैध्यमारण्डिढाढः तयोर्घंः थुतिस्तुडिढोलोपादीर्घश्चः नामसैन्य
योनिः ऊढिः शमादीर्घः ङ्गातिः आङ्पूर्वोहेत्यादितः स्यानिवत्वोनङ्गणआतिचकारादेः ऊसऊसयस्यङ्किप्रत्ययस्यचङ्गनभव
ति। यत्रत्रविनाङ्गितोपचमाङ्गयुणः क्रिप्रत्ययोपरेनभवतिः ईश्वरः सैध्यतिचकारङ्गयङ्गदेशनवतिधृङ्गीति। पठितिनणितिः
ङ्गनिङ्गीधमङ्गस्वरूपेवाच्यमिति। इङ्गतियोप्रत्ययोभवतः अपकर्त्तरिपवतिभङ्गः भवतिभङ्गः पविभङ्गः ङिच्चाभावात्।

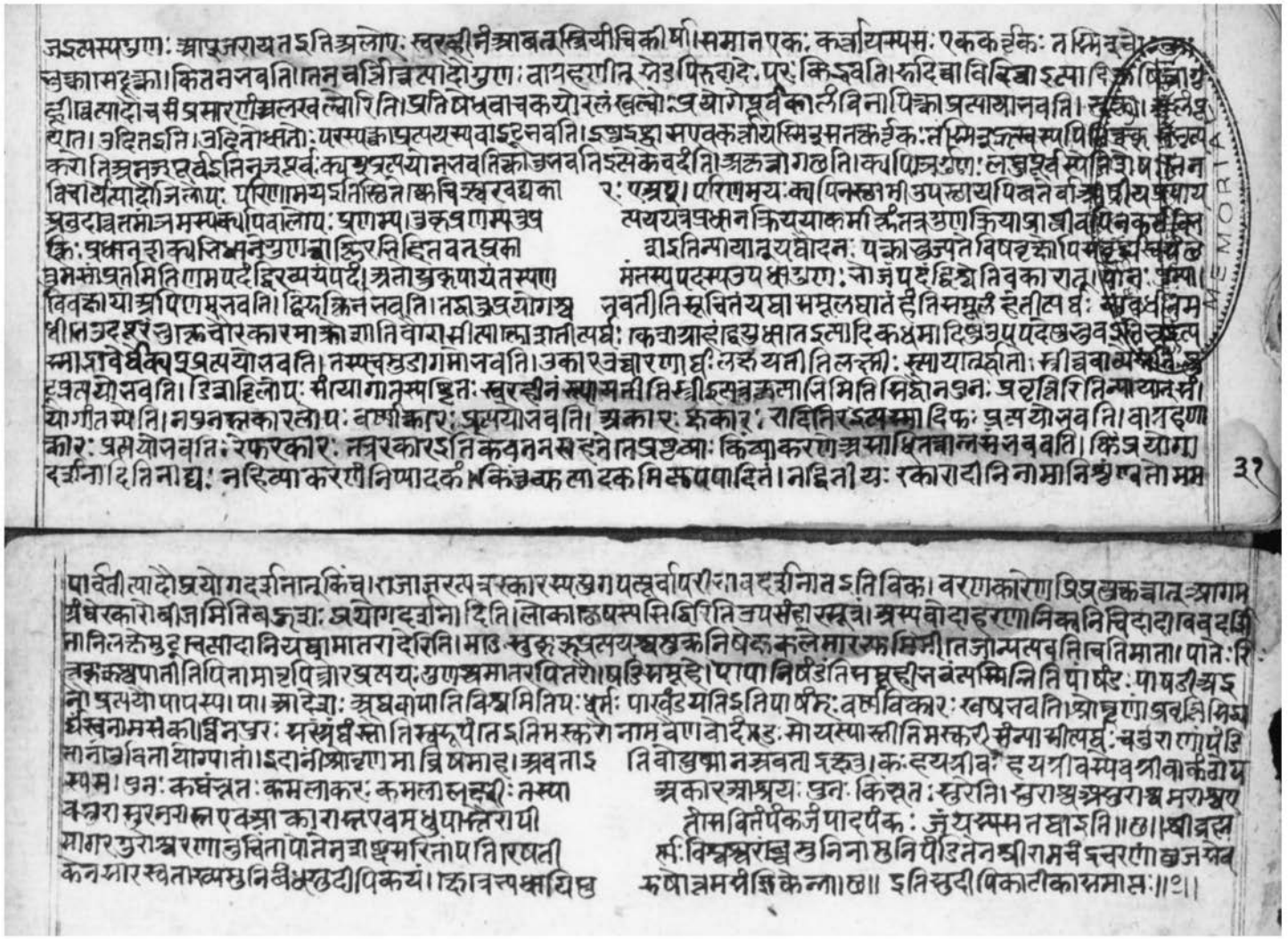
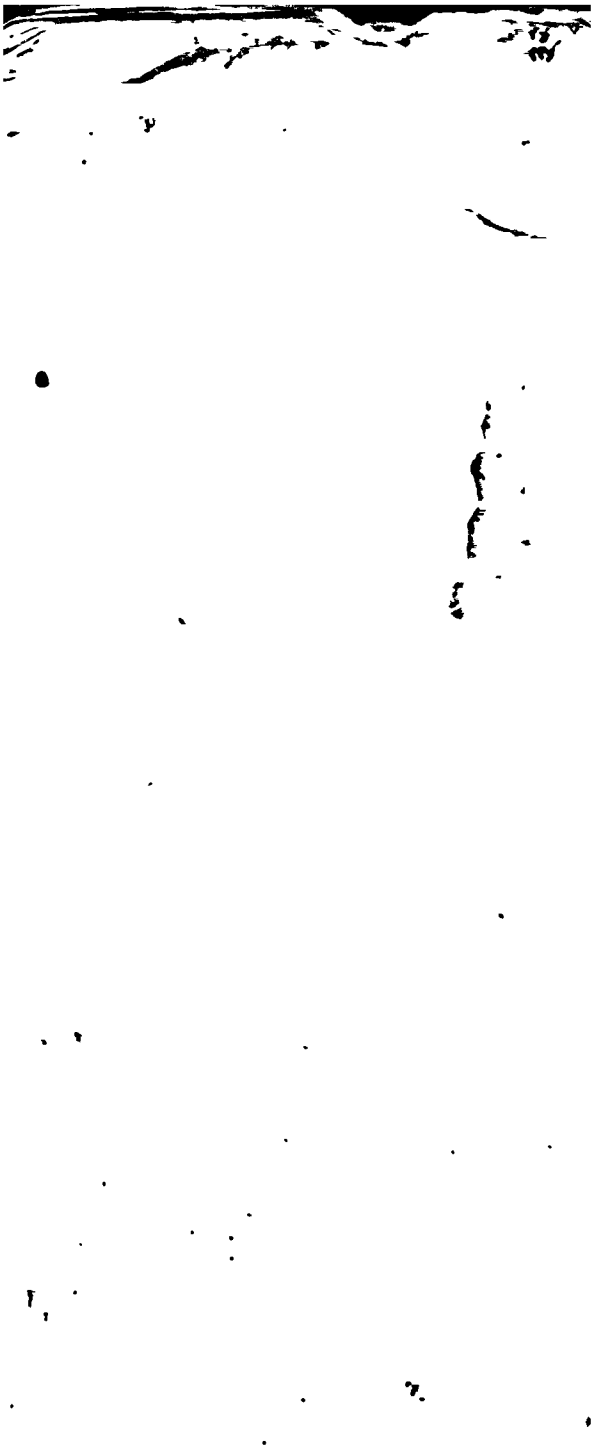
Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017